

Dotazování nad bázemi textů

slajdy k přednášce NDBI001

Jaroslav Pokorný
MFF UK, Praha
pokorny@ksi.mff.cuni.cz

Vývoj *DIS*

1950

1960

1970

1980

1990

2000

systemy zpracování

sekundárních informací

systemy zpracování

úplných textů

*digitální
knihovny*

Zdroje:

- vznik textů přímo v počítači
 - potřeba - vyhledávat, nejen listovat
 - ne vždy možné indexovat
- rozvoj velkých pamětí (CD ROM, WORM, hard disky*)
- rozvoj komunikací (Internet)

Obsah

1. Úvod
2. Měření relevance
3. Boolský model
4. Vektorový model
5. Zpětná vazba
6. Tezaurus
7. Závěr

Vyhledávání v textech

dotaz - požadavek formulovaný v nějakém jazyku bývá zadán vzorkem textu (slovo, výraz, část slova, nebo i celý text) nebo několika vzorky (*konjunktivní dotaz*)

Obecněji: Boolský výraz

odpověď (množina *hitů*) - texty vyhovující dotazu

relevance hitu - míra rozsahu, kterou se hit shoduje s požadavkem uživatele

omezení odpovědi - maximálně M

- maximálně M nejrelevantnějších

- zadání prahové hodnoty Θ

Vyhledávání v textech

Obor: Information Retrieval

(Vyhledávání informací)

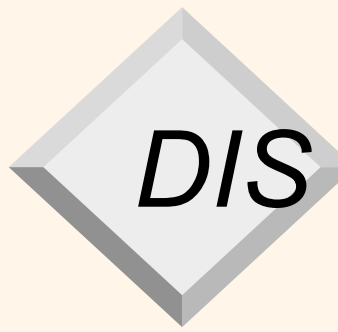
IR je vše o vyhledávání toho, co chcete, když to, co chcete, je skryto v mase toho, co nechcete.

Přesněji: nalézt k dotazu relevantní dokumenty

Obor: Information Filtering

(Filtrování informací)

Přiřadit k dokumentu D profily tak, že D je pro ně relevantní.

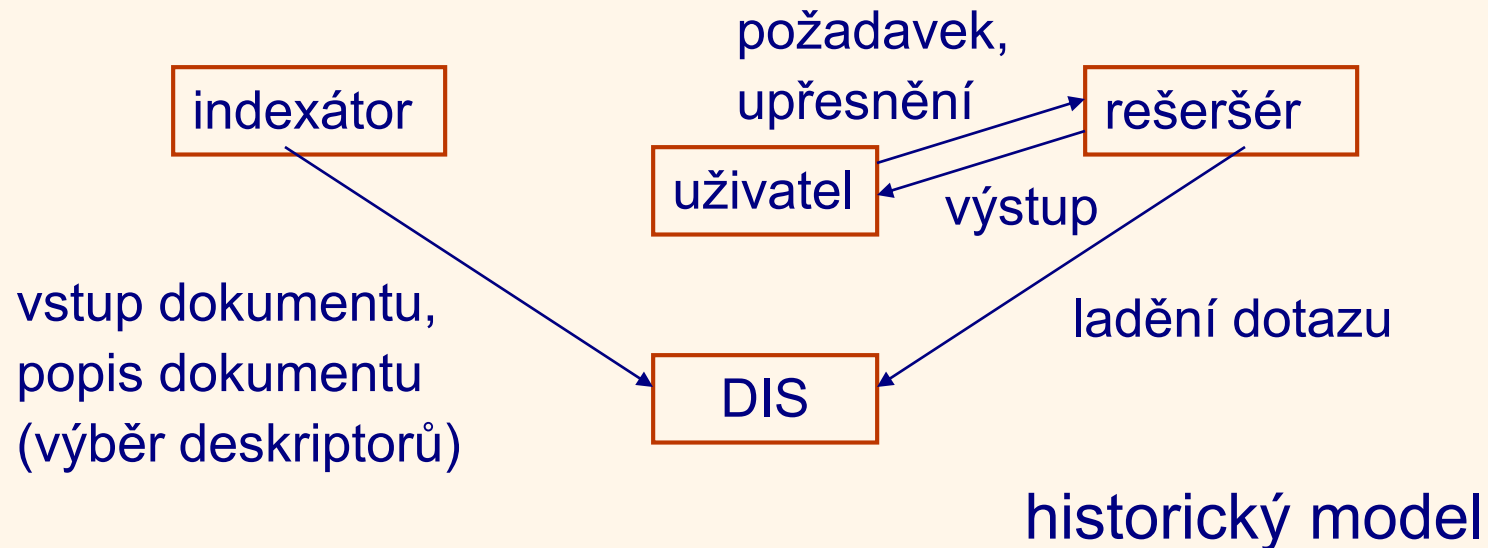
DIS - základní architektura

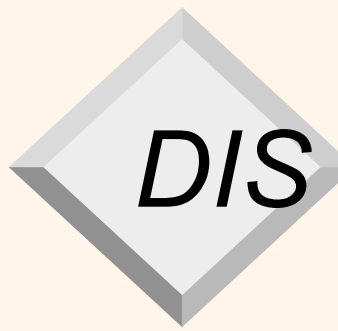
Subsystémy: zpřístupnění textu (1)

dodání textu (2)

(1) viz informační služby

sekundární informace vs. úplné texty

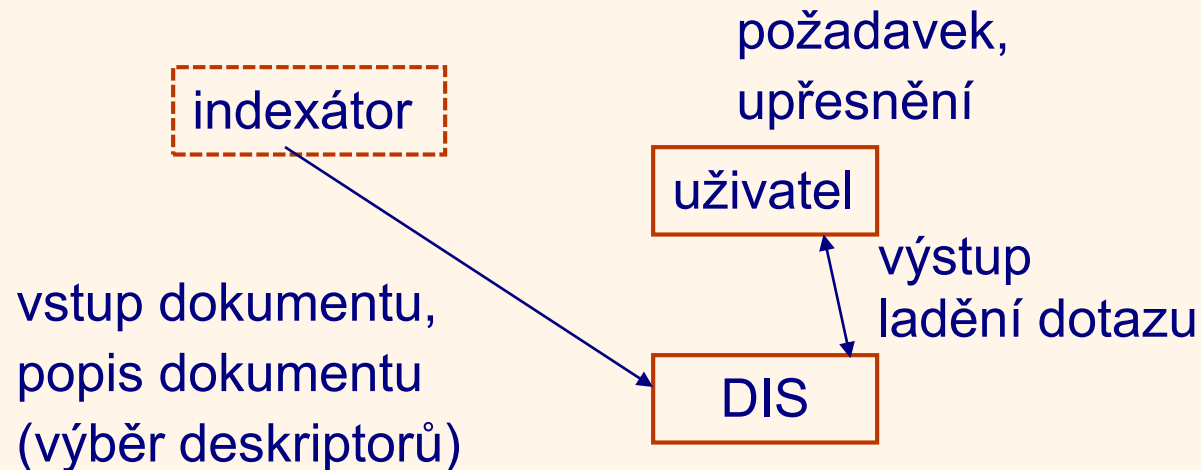
DIS - základní architektura

Subsystémy: zpřístupnění textu (1)

dodání textu (2)

(1) viz informační služby

sekundární informace vs. úplné texty

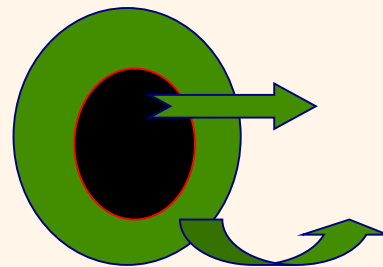

současný model

Měření relevance

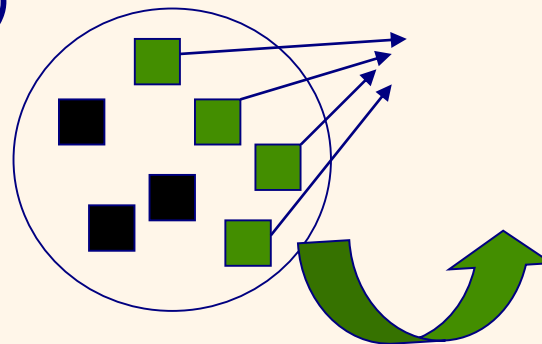
koeficient úplnosti R (z angl. recall)

$$R = \frac{\text{\#vybraných relevantních záznamů}}{\text{\#relevantních záznamů v souboru}}$$

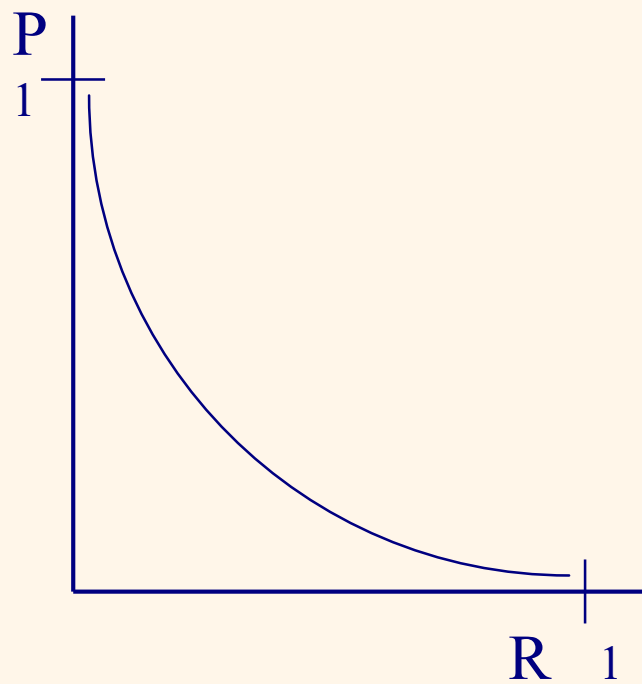

koeficient přesnosti P (z angl. precision)

$$P = \frac{\text{\#vybraných relevantních záznamů}}{\text{\#vybraných záznamů}}$$

Měření relevance

Boolský model

- reprezentace dokumentů: pomocí množin termů
- dotazování:
 - formálně: pomocí Boolských výrazů
 - způsob: na přesnou shodu
- nalezení termů - praxe:
 - odstranění **nevýznamových slov** (stop-words) z množiny termů
 - výsledek: redukce 30-50% (C.J. van Rijsbergen)
 - lingvistické zpracování (tokenizace)

Boolský model

Jedna z možných syntaxí:

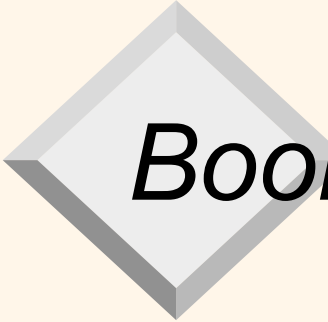
<term>

<jméno_atributu> = <hodnota_atributu> /porovnání/
<jméno_funkce>(<term>), /aplikace funkce/

X AND Y vyber D, obsahující jak X, tak Y.
X OR Y vyber D, obsahující buď X nebo Y.
X XOR Y vyber D, obsahující buď X nebo Y ale ne X AND Y
NOT Y vyber D, neobsahující Y
X adj Y vyber D, ve kterých se vyskytuje X následovaný Y
X (n)words Y vyber D, ve kterých se vyskytuje X následovaný Y
nejdále ve vzdálenosti n slov
X sentence Y vyber D, ve kterých se vyskytuje X a Y ve stejné větě

Boolský model

- . odpovídá libovolnému znaku.
- * znak následovaný * odpovídá libovolnému počtu výskytů (včetně nulového) tohoto znaku. Např. xy^* odpovídá x , xy , xyy atd.
- + znak následovaný + odpovídá libovolnému počtu výskytů (kromě prázdného) tohoto znaku. Např. xy^+ odpovídá xy , xyy , $xyyy$ atd.
- [] Znaky v [] odpovídají libovolnému jednomu znaku, který je v závorkách uveden, ale ne jinému. Např. $[xyz]$ odpovídá x , y nebo z .
- [^] ^ na začátku řetězce v [] znamená negaci (not). Např. $[^xyz]$ odpovídá libovolnému znaku kromě x , y nebo z .
- [-] – mezi znaky v [] označuje rozsah znaků. Např. $[a-x]$ odpovídá libovolnému znaku od a do x .

Boolský model: P vs. R

- Upřesňováním dotazu v Boolském modelu získáváme větší P, ale menší R.

Př.: pokus (Blair, Maron, 1985) - 40000 právnických textů

Cíl: nejen vysoké P, ale i R.

Výsledky: $P \rightarrow 80\%$, $R \rightarrow 20\%$

Problém synonym - obecný jazyk, nelze podchytit tezaurem.

Př.: nehoda, neštěstí srážka, karambol, „něco se tam stalo“, ...

- automatická indexace neodstraní tyto problémy

Boolský model: problémy

Co ovlivňuje vztah P a R?

Problémy s ručně indexovanými systémy:

neurčitost

- v indexování *vliv indexátora*
- ve výběru termů pro dotaz *vliv tazatele*

Př.: p_1, p_2 pravděpodobnosti, že uživatel užije termy t_1, t_2

q_1, q_2 pravděpodobnosti, že termy t_1, t_2 se vyskytují v D

$\Rightarrow p$, že tazatel zvolí t_1, t_2 a vyhledá se D s t_1, t_2 , je

$$p_1 * p_2 * q_1 * q_2$$

např. $R = 0,6 * 0,7 * 0,5 * 0,6 = 0,126 \Rightarrow R < 13\%$

\Rightarrow pro $i=5, p_i = q_i = 0,5 \Rightarrow R = 0,1\%$

\Rightarrow je-li 1000 relevantních D, vybere se 1 !

Boolský model: problémy

kritérium predikce - jak zajistit shodu mezi výběrem termů pro dotaz a dokumenty (dnes: podobnost ontologií)

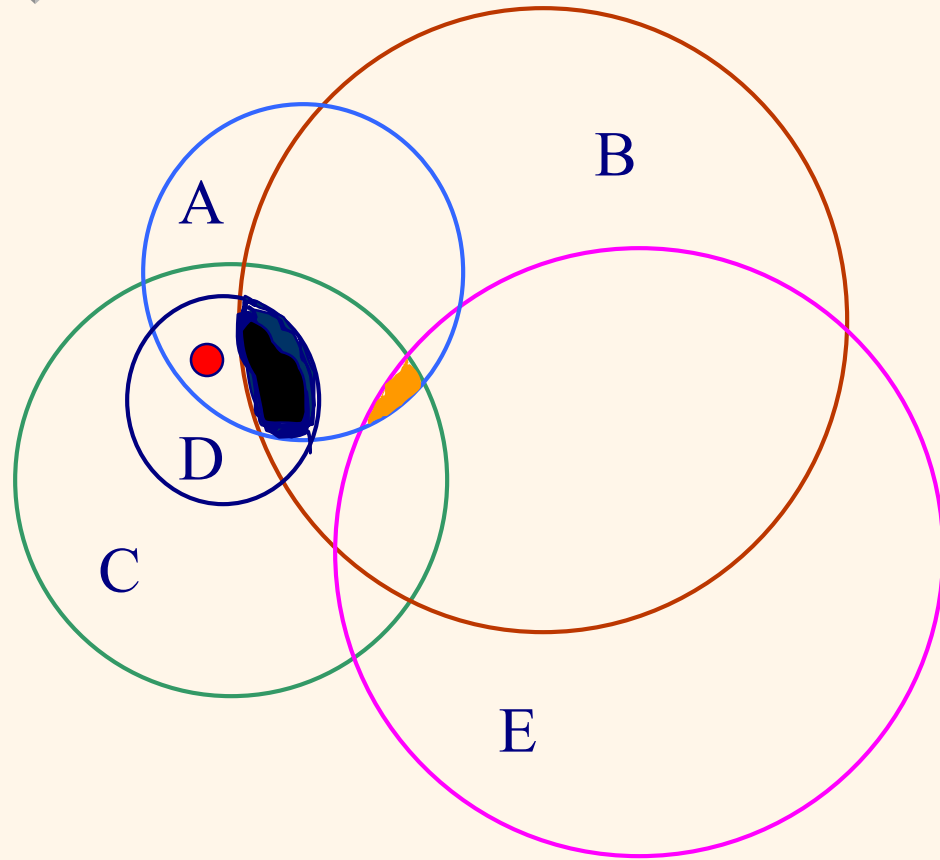
- metoda: odstraňování neurčitosti

kritérium maxima - lze zvládnout 20-50 hitů

Problémy s db úplných textů:

- velikost db (vs. kritérium maxima)
- výběr termů pro dotaz
 - u přecenění eliminace indexátorů
 - u zůstává neurčitost tazatele
- jednostranné chování tazatele -
tendence měnit poslední rozhodnutí, zachovávat první kroky

Boolský model: problémy

hit

$A \cap B \cap C \cap D$

$A \cap B \cap C \cap E$

Boolský model: problémy

Řešení neurčitosti ve výběru termů pro dotaz:

- najdeme D s vysokou relevancí pro uživatele (D je znám + je známo, že je v db),
 - termy pro dotaz jsou vybrány z D,
 - odstraňování termů resp. jejich nahrazování disjunkcemi.
- ⇒ zmenšování neurčitosti tazatele

Boolský model: problémy

Řešení jednostranného chování tazatele vážením:

<i>Př.:</i>	<i>termy</i>	<i>pravděpodobnost (váha)</i>
	Autor: Pokorný	0,3
	Datum: 1995-1999	0,7
	Časopisy: CW	0,2
	Artificial Intelligence	0,5
	ERCIM News	0,2
	Předmětová hesla: XML	0,6
	databáze	0,8
	dotazovací jazyky	0,9

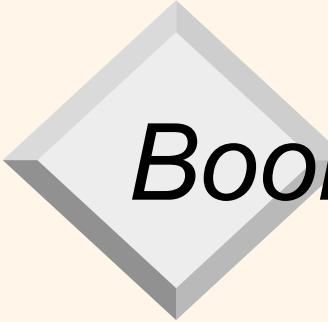
Celkový počet konjunktivních dotazů je 255

Boolský model: problémy

Součiny pravděpodobností pro

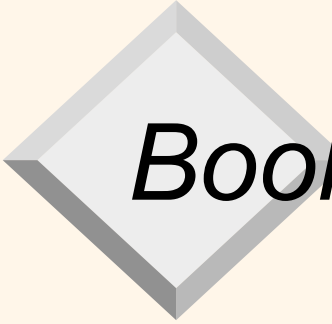
2 termy	3 termy	max. pro 1, 2, ...
$p_{do} * p_{da} = 0,72$	$p_{do} * p_{da} * p_{dat} = 0,5$	0,9
$p_{do} * p_{dat} = 0,63$	$p_{do} * p_{dat} * p_{xm} = 0,38$	0,72
$p_{da} * p_{dat} = 0,56$	$p_{do} * p_{da} * p_{ar} = 0,4$	0,5
...	...	0,3
		0,15

- Algoritmus:
- vytvoř skupiny pro všechny kombinace
 - spočti pro skupiny maxima
 - je splněno kritérium maxima?
 - nabídka tazateli

Boolský model: další problémy

- Neintuitivní výsledky
 - A AND B AND C AND D AND E
D neobsahující pouze jeden z uvedených termů nebude vybrán.
 - A OR B OR C OR D OR E
D obsahující pouze jeden z uvedených termů jsou chápány jako stejně významné jako dokumenty obsahující všechny uvedené termy.
- Neumožňuje řízení velikosti výstupu.
- Všechny D vyhovující dotazu jsou chápány jako stejně důležité, není možné je uspořádat podle hodnoty relevance.

Boolský model: další problémy

- Obtížně lze realizovat automatickou zpětnou vazbu, tj. na základě D označených v odpovědi za relevantní automaticky modifikovat dotaz.
- Vyjadřovací síla Boolského modelu je omezená. Jakákoliv množina $\{D\}$ popsitelná pomocí termů, může být v principu vybrána vhodným Boolským dotazem. Není ale garantováno, že pro jakoukoliv množinu $\{D\}$, které jsou v uživatelově zájmu, je v praxi jednoduché formulovat Boolský dotaz.
- Spíše umění než věda.

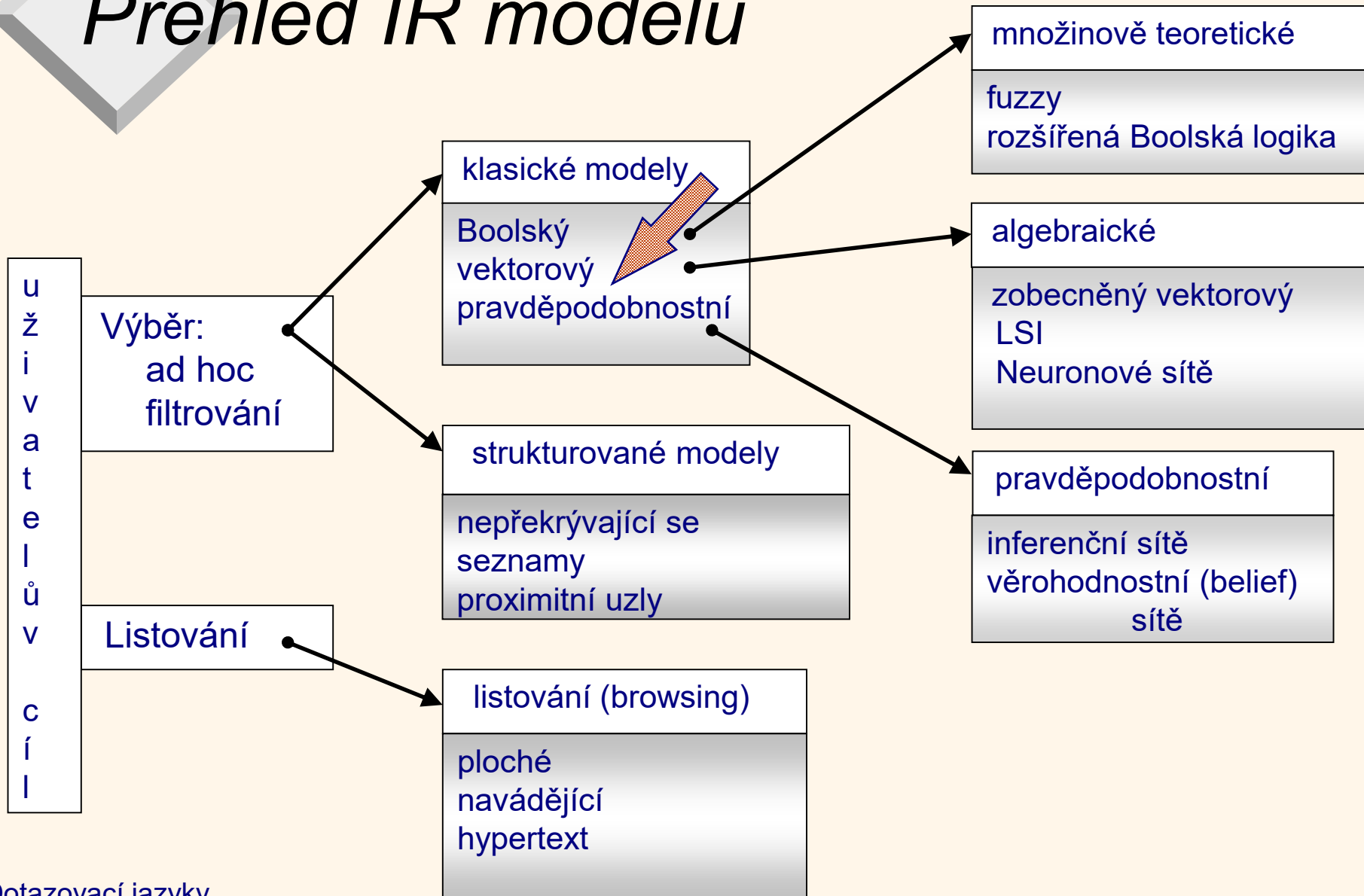

Jak dál

Teze:

klasické Boolské systémy lze rozšířit o funkce
ovlivňující kritérium maxima; nelze však současně
dosahovat vysokého P i R bez přídavných informací.

Přehled IR modelů

Vektorový model

Předpoklad: kolekce m dokumentů \mathbf{D} , n různých termů $t_1 \dots t_n$
Každý dokument $D_i \in \mathbf{D}$ je reprezentován vektorem

$$D_i = (w_{i1}, w_{i2}, \dots, w_{in}), \text{ kde } w_{ij} \in \langle 0; 1 \rangle$$

kde w_{ij} je váha náležející termu t_j v identifikaci dokumentu D_i .

\mathbf{D} je reprezentovatelná maticí

$$\mathbf{D} = \begin{matrix} w_{11} & w_{12} & \dots & w_{1n} \\ w_{21} & w_{22} & \dots & w_{2n} \\ \dots & & & \\ \dots & & & \\ w_{m1} & w_{m2} & \dots & w_{mn} \end{matrix}$$

Vektorový model

- dotazování:
 - formálně: pomocí vektoru dotazu
 - dotazování na částečnou shodu
způsob: pomocí funkce (koeficientu) podobnosti

výraz dotazu Q ve vektorovém modelu

$$Q = (q_1, q_2, \dots, q_n), \text{ kde } q_j \in \langle 0;1 \rangle.$$

Problém: jak počítat podobnost

Vektorový model

Úhel vs. vzdálenost

- Proč ne vzdálenost?
- Experiment: vezmeme dokument D a připojíme ho ještě jednou k D . Vznikne dokument D' .
- “Sémanticky” mají D a D' stejný obsah.
- Euklidovská vzdálenost mezi body v prostoru mezi D a D' (body prostoru) by byla velká
- Úhel mezi D a D' (jako vektorů) je 0 , koresponduje maximální podobnosti.
- Klíčová idea: Pořadí dokumentu D podle úhlu, který svírá s vektorem dotazu Q .
- Vhodná: cosinus - klesající funkce v intervalu $[0^\circ, 180]$

Vektorový model

koeficient podobnosti (angl. *similarity*) dotazu Q a dokumentu D_i

$$(a) \text{ Sim}(Q, D_i) = \sum_{k=1, \dots, n} (q_k * w_{ik}) \quad (\textit{skalární součin})$$

$$(b) \text{ Sim}(Q, D_i) = \sum_{k=1, \dots, n} (q_k * w_{ik}) / \sqrt{(\sum_{k=1, \dots, n} (w_{ik})^2 * \sum_{k=1, \dots, n} (q_k)^2)} \\ (\textit{kosinová míra})$$

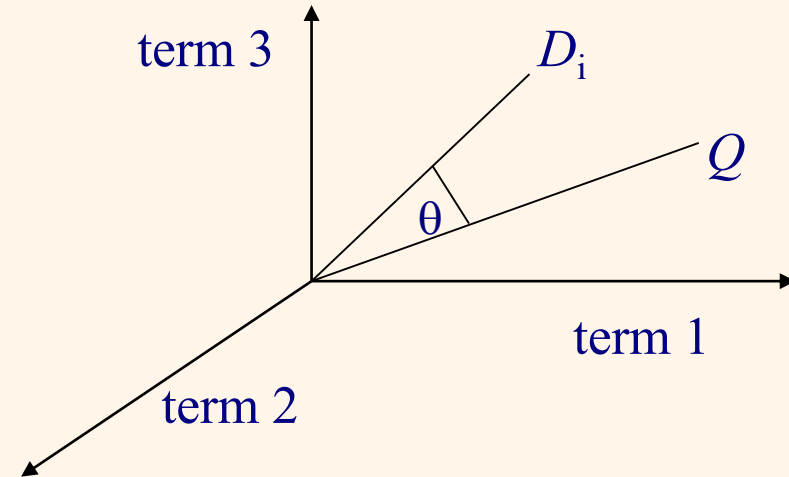
Dělitel v (b) je *normalizační faktor*,

$$(c) \text{ Sim}(Q, D_i) = 2 \sum_{k=1, \dots, n} (q_k * w_{ik}) / (\sum_{k=1, \dots, n} (w_{ik})^2 + \sum_{k=1, \dots, n} (q_k)^2) \\ (\textit{Diceův koeficient})$$

Postulát: Dokumenty, které jsou ve vektorovém prostoru „blízko sebe“ vypovídají o stejných věcech

Vektorový model

geometrická interpretace

Pz.: binární vektorový model (tj. jediné nenulové w_{ik} v D_i i Q jsou rovny 1).

Pro všechny tři případy $Sim =$

- $|Q \cap D_i|$
- $(|Q \cap D_i|)(\sqrt{|Q|} * \sqrt{|D_i|})$
- $2(|Q \cap D_i|)(|Q| + |D_i|)$

Vektorový model

Výhody: R i P lze zvýšit až o 20%.

Pragmatický přístup: jednoslovné termy + vhodná metoda vážení

TF_{ij} *frekvence termu t_j v dokumentu D_i*

NTF_{ij} *normalizovaná frekvence termu t_j v dokumentu D_i*

$$((TF_{ij}/\max TF_{ik})+1)/2$$

kde max je přes všechny termy v i -tém řádku matice **D**.

Nevýhoda: term s vysokou TF v mnoha $D_i \Rightarrow$ nízký P

Vektorový model

IDF inverzní frekvence termu v dokumentech

klesá se zvyšujícím se počtem dokumentů, ke kterým je term přiřazen.

IDF pro term t_j je definována jako

$$IDF_j = \log(m/DF_j) + 1$$

kde m je celkový počet dokumentů v \mathbf{D} a DF_j je frekvence t_j v \mathbf{D} , tj. počet dokumentů, ke kterým je term t_j přiřazen.

Pz.:

- Pro řazení dokumentů není základ logaritmu důležitý
- IDF je skutečně inverzní vzhledem k DF.

Vektorový model

Chování:

term se vyskytuje ve všech dokumentech $\Rightarrow \log(1) = 0$ (term patří mezi nevýznamová slova)

term se vyskytuje pouze v 1 dokumentu \Rightarrow

$$IDF = \log m + 1$$

Př.: pro $m = 10$ je $IDF = 2$, pro $m = 10\,000$ je $IDF = 5$ atd.

Vektorový model

TD rozlišení pomocí termů (vysoké TF i IDF)

$$TD_{ij} = TF_{ij} * IDF_j \text{ nebo } TD_{ij} = NTF_{ij} * IDF_j$$

Značení v literatuře: tf-idf, tf.idf, tf x idf

Pak: *w_{ij} se definuje jako TD_{ij}*

Pz.: nevyplatí se udržovat příliš malé váhy termů (k prahové hodnotě).

Nejlepší váhy v Q:

$$q_k = (0,5 + (0,5 * TF_k) / \max TF) * IDF_k$$

kde TF_k je frekvence termu t_k v Q, $\max TF$ je maximální frekvence nějakého termu v Q a IDF_k je IDF termu t_k v **D**.

Vektorový model

Speciální případy pro Q a D :

- zadána pouze množina termů $\Rightarrow q_k = IDF_k$
- dlouhé dotazy aproximace $q_k = TF_k$
- krátké dokumenty \Rightarrow aproximace vah pomocí 0, 1
- dlouhé dokumenty \Rightarrow jednotkou výběru *pasáž*

Vektorový model: problémy

- předpoklad: nezávislost termů
- chybějící syntaktická informace (fráze, pořadí slov, vzdálenosti)
- chybějící sémantika: polysémie, synonymita stále neřešeny

Historie: součást systému SMART (1970)

Dnes: Apache Lucene – kombinuje vektorový a Boolský model

Vektorový model v Boolském systému - příklad implementace

Předpoklady:

- soubor indexů s invertovanými seznamy
- v invertovaných seznamech TF_{ji} (modelujeme jimi w_{ji})
- soubor obsahující IDF_j
- soubor SKÓRE[1:m]
- Váhy termů dotazu jsou rovny 1

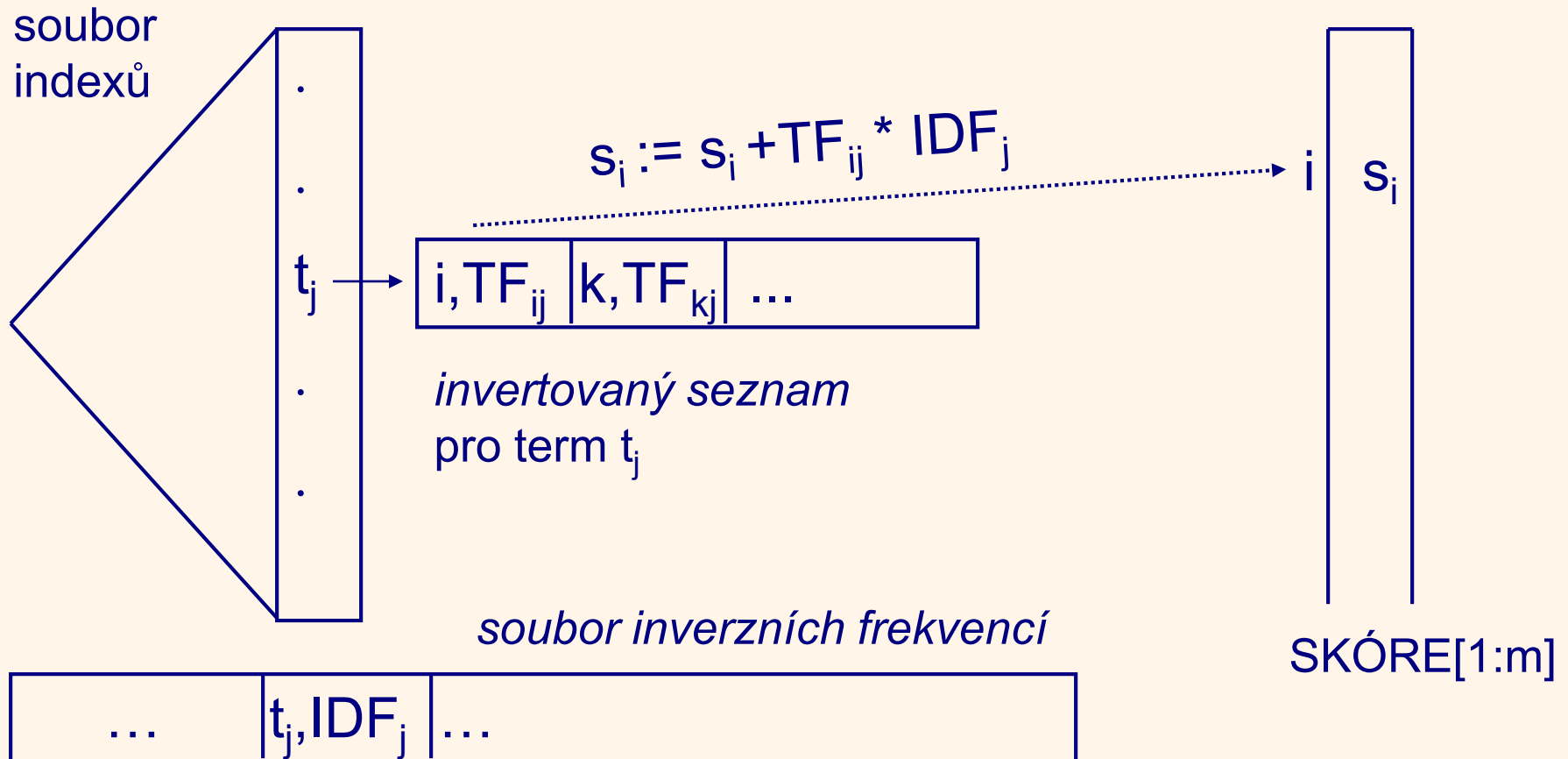
Algoritmus:

(1) podle termů dotazu přistupuj invertované seznamy.

(1.1) Oprav součty v SKÓRE

(2) Seřid' SKÓRE a vydej např. 20 nejvyšších.

Vektorový model v Boolském systému - příklad implementace

Vektorový model a signatury - příklad implementace

Předpoklady:

- D_j má b_j bloků, dotaz má Q termů
- soubor signatur - pro každý blok existuje signatura
- soubor obsahující IDF_i (modelujeme jimi q_i - stačí DF)
- soubor SKÓRE[1:20] (udržuje se 20 nevyšších)

Algoritmus: Pro všechny D proved'

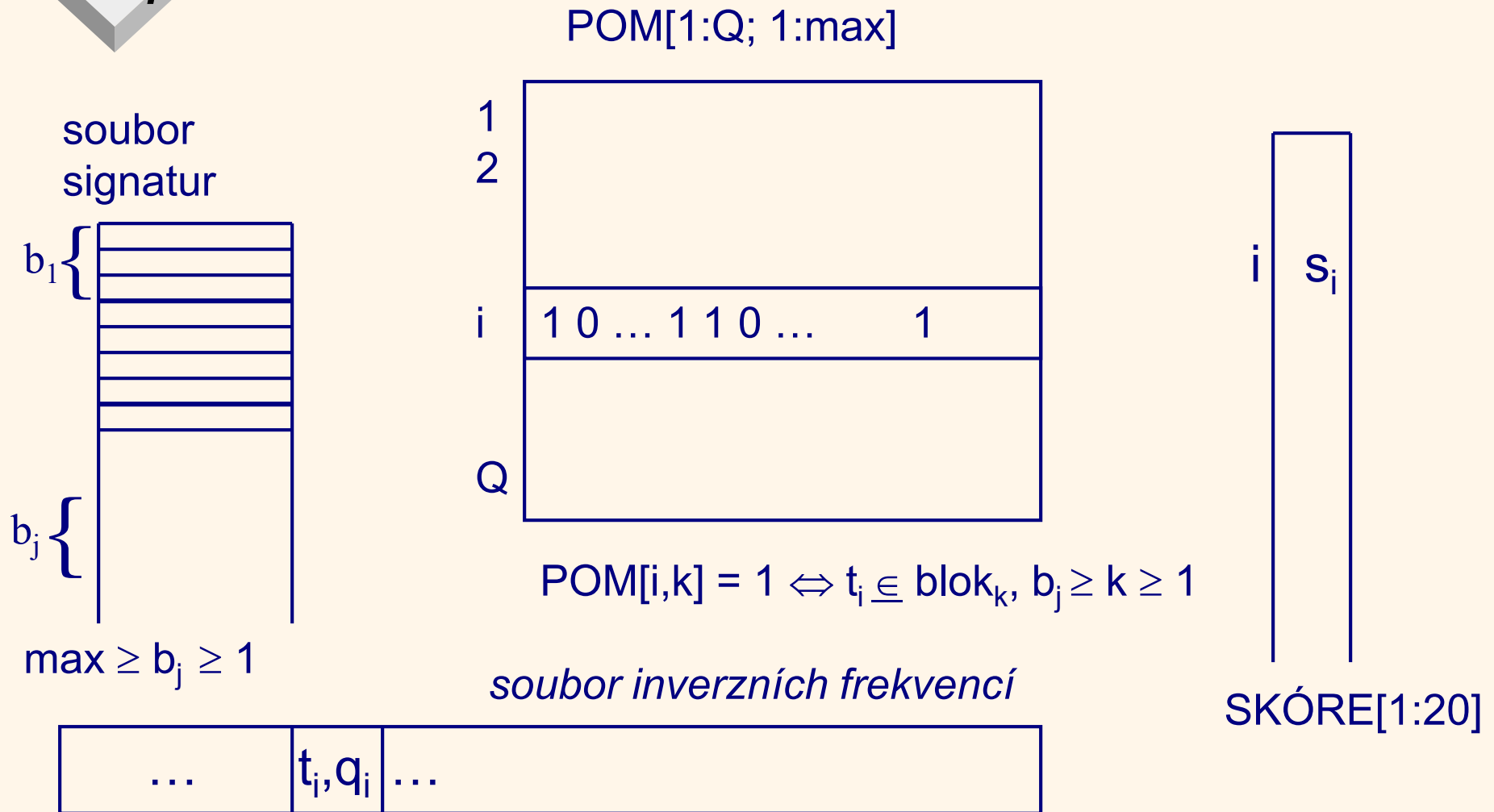
(1) Vynuluj POM.

(2) Signaturu každého z b bloků textu D porovnej s Q signaturami dotazu. Výsledky ulož do POM.

(3) Pro každý t_i dotazu spočti $bc_i = \sum_{j=1 \dots b_{\max}} POM[i,j]$

(4) Spočti $s = \sum_{i=1 \dots Q} (bc_i * q_i) / b$

Vektorový model a signatury - příklad implementace

Složitost indexování vektorovým modelem

- vytváření vektorů a indexování dokumentu o n jednotkách je $O(n)$.
- indexování m takových dokumentů je $O(m n)$.
- počítání IDFů lze dělat při témže průchodu
- počítání délek vektorů je také $O(m n)$.
- \Rightarrow celková časová složitost je $O(m n)$

Příklad 1 – textový extender

```
SELECT časopis, datum, titul  
FROM ČLÁNKY  
WHERE CONTAINS(text_článku, ('databáze' AND  
('SQL' | 'SQL92') AND NOT 'dBASE')) = 1;
```

Další funkce: **NO_OF_MATCHES** (kolikrát se zadaný vzorek vyskytoval v textu), **RANK** (hodnota pořadí v odpovědi na základě nějaké míry).

```
SELECT časopis, titul  
FROM ČLÁNKY  
WHERE NO_OF_MATCHES (text_článku, 'databáze') > 10;  
  
SELECT časopis, datum, titul, RANK(text_článku, ('databáze' AND  
('SQL' | 'SQL92') )) AS relevantní  
FROM ČLÁNKY  
ORDER BY relevantní DESC;
```

možnost
různých
implementací

Příklad 2 – Fulltext v MySQL 5.1

Typy FT vyhledávání:

- Boolské
- FT s indexem

```
CREATE TABLE ČLÁNKY (  
časopis TEXT  
text_článu VARCHAR(200)  
FULLTEXT (časopis, text_článu)  
) engine=MyISAM
```

FULLTEXT je typ indexu

paměťový stroj
další: InnoDB,...

```
SELECT *  
FROM ČLÁNKY  
WHERE MATCH(chasopis, text_článu)  
AGAINST('database' IN NATURAL LANGUAGE MODE);
```

Třídění výsledku: implicitně dle relevance

Příklad 2 – Fulltext v MySQL 5.1

Typy FT vyhledávání:

- Boolské
- FT s indexem

```
SELECT *  
FROM ČLÁNKY  
WHERE MATCH(časopis, text_člátku)  
AGAINST('+database -relational' IN BOOLEAN MODE);
```

Třídění výsledku:

- + (AND), - (NOT), žádný operátor (OR)
- implicitně žádné třídění

Techniky pro “inteligentní” IR

1. Zpětná vazba

- přímá zpětná vazba
- pseudo zpětná vazba

2. rozšiřování dotazu

- „přirozeným“ tezaurem
- „umělým“ tezaurem

Výhody: zvyšují R, ale jen zřídka P.

Zpětná vazba

Intuice:

- vektory relevantního dokumentu a dotazu si jsou podobné
- vektory nerelevantního dokumentu a dotazu si nejsou podobné;

⇒ *reformulace dotazu* na základě odpovědi na dotaz

Předpoklady: vektor dotazu \vec{q}

odpověď obsahuje relevantní
nerelevantní

D_1^r, \dots, D_{mr}^r
 D_1^n, \dots, D_{mn}^n

Zpětná vazba

$$\vec{q}' = \alpha \vec{q} + \frac{\beta}{m_r} \sum_{i=1 \dots m_r} \vec{D}_i^r - \frac{\gamma}{m_n} \sum_{i=1 \dots m_n} \vec{D}_i^n$$

pro $\alpha=1$ Rocchio 71

$$\vec{q}' = \alpha \vec{q} + \beta \sum_{i=1 \dots m_r} \vec{D}_i^r - \gamma \sum_{i=1 \dots m_n} \vec{D}_i^n$$

pro $\alpha= \beta= \gamma =1$ Ide 71

$$\vec{q}' = \alpha \vec{q} + \beta \sum_{i=1 \dots m_r} \vec{D}_i^r - \gamma \vec{D}_1^n$$

kde α, β, γ jsou vhodné konstanty

Zpětná vazba - inkrementálně

REPEAT

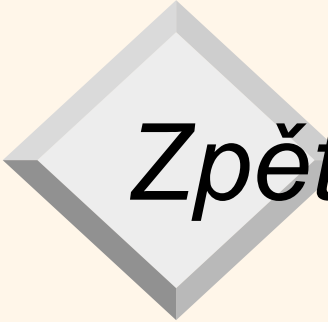
1. Systém vybere D s max. $SIM(Q,D)$;
2. Tazatel označí D za relevantní nebo nerelevantní;
3. IF D je relevantní THEN D jde do výstupního seznamu;
4. \vec{q} se modifikuje pomocí \vec{D} ;

UNTIL φ

modifikace dotazu:

$$\vec{q}_{j+1} = \begin{cases} \alpha \vec{q}_j + \beta \vec{D}_j & D_j \text{ je relevantní} \\ \alpha \vec{q}_j - \gamma \vec{D}_j & D_j \text{ je nerelevantní} \end{cases}$$

Pz.: vybírá se vždy D , který ještě nebyl vybrán.

Zpětná vazba – další možnosti

převážení termů: zvýšení vah termů v relevantních dokumentech a snížená vah termů v nerelevantních dokumentech

pseudozpětná vazba: přepokládej k-prvních dokumentů jako relevantních a podle nich dej upravit dotaz.

Rozšíření dotazu pomocí tezauru

- ***tezaurus*** (též thesaurus, lat. poklad, pokladnice) poskytuje informace o synonymech a sémanticky vztažených slovech a frázích.
- Př.: Eurovoc – pro oblast práva a legislativy, je od r. 2005 i pro češtinu.

Tezaurus

Výrazy s použitím tezauru (standard ISO-2788)

NT('text')	NARROWER TERM o úroveň užší term
NT('text',n)	užší pojmy o <i>n</i> úrovní
NT('text',*)	všechny užší pojmy
BT('text')	BROADER TERM o úroveň širší term
BT('text',n)	širší pojmy o <i>n</i> úrovní
BT('text',*)	všechny širší pojmy
TT('text')	TOP TERM - nejširší term
SYN('text')	SYNONYMS - synonyma
PT('text')	PREFERRED TERM preferovaný term
RT('text')	RELATED TERMS - příbuzné termy

Tezaurus

Další relace:

SN (scope note) - poznámka připojená k danému termu,

USE - k danému termu přiřazuje jeho preferovaný term,

UF - k danému termu přiřazuje jeho synonymní
(nepreferovaný) term

Další standard (pro textové DB):

ANSI Z39.58 Common Command Language for Online
Interactive Information Retrieval - vyvinuty institucí NISO
(National Information Standards Organization).

Pz: skutečné jazyky jsou pouze podobné těmto standardům

Příklad: Wordnet

- detailnější databáze semantických vztahů mezi slovy (pro angličtinu, ..., češtinu).
- vyvinuta Prof. George Millerem a jeho týmem na univerzitě v Princetonu.
- okolo 150,000 anglických slov.
- Podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce seskupená do cca 110,000 synonymních množin zvaných *synsety*.

Příklad: Wordnet

Příklady typů vztahů:

- **antonyma (opozita):** vpředu → vzadu
- **atributace:** dobročinnost → dobrý (od podstatného jména k
přídavnému)
- **podobnost:** bezpodmínečný → absolutní
- **příčina:** zabití → úmrtí
- **holonyma:** kapitola → text (být částí)
- **meronyma:** počítač → cpu (být částí)
- **hyponyma (podřízené pojmy):** strom → rostlina (specializace)
- **hyperonyma (nadřazené pojmy):** ovoce → jablko (generalizace)

Příklad: Wordnet

- Měření sémantické podobnosti a vztaženosti zavedené pro WordNet Pedersonem, et al v r. 2005 – (software WordNet::Similarity)
- koeficienty podobnosti
 - založené na délkách cest:
Lch, wup, Path
 - založené na informačním obsahu:
res, lin, jcn
- koeficienty vztažnosti
 - hso, lesk, vector

Závěr

Současné (nové) aplikace:

- klasifikace textů
- extrakce (sumarizace) textů
- digitální knihovny
- vyhledávání na Webu
- multilingvální prostředí
- detekce spamu
- plagiátorství textů